

Ydmykelse, ydmykhet, og demokrati

Av Evelin Lindner

*To the opponent:
You are my adversary, but you are not my enemy.
For your resistance gives me strength.
Your will gives me courage.
Your spirit ennobles me.
And though I aim to defeat you, should I succeed, I will not humiliate you.
Instead, I will honor you.
For without you, I am a lesser man.*

Ideals of Olympism¹

Ydmykelse betyr å “trykke ned”. Krenkende ydmykelser får ofte til følge at offer blir overgripere – at offeret omformer sine følelser av krenkelse til hevn handlinger av ny ydmykelse mot den andre. Dermed oppstår spiraler av vold med selvforsterkende tendens. I denne artikkelen drøfter legen og psykologen Evelin Lindner de sosial-psykologiske mekanismer som virker i konfliktsituasjoner, og argumenter for demokratiets fremste kjennetegn: I demokratier kan man få flertall og vinne fram uten at taperen blir ydmyket.

Demokrati – en styreform mot ydmykelse

“Fram til 1868 hadde ektemenn rett til å avstraffe sine koner fysisk”. Dette skriver Per Isdal om norsk lovgivning.² Han skriver videre, “Fram til 1972 var det lov å bruke vold mot barn i oppdragelsesmessig hensikt. Voldsbruk var regelen snarere enn unntaket. Det krevde mot av de fagfolk som skulle stå opp mot en slik praksis. Fortsatt er det bare 17 land i verden som har fått en lovgiving som forbyr all bruk av vold mot barn.”³

For ikke så lenge siden så jeg en film om et bryllup, jeg tror det var en antropologisk film om en bryllupsfest i Kasakhstan. Brudgommen fikk en veldig spesiell gave fra brudens foreldre: en pisk. Pisken skulle minne brudgommen om hans plikt å “vise” hans kone at plassen hennes var “nedenfor”.

¹ Celebrate Humanity-campaign 2002, se <http://www.olympic.org>.

² Isdal, Per (2002). ‘Alternativ til vold’ i *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening*, 39, 1 -1, nedlastet fra http://www.psykol.no/tnpf/utdrag%2001_02_art_Isdal.htm i februar 2002, s. 1.

³ Ibid.

Nylig snakket jeg med en venninne som var oppbrakt. “Jeg er så frustrert over alle de kvinnene her i Norge som ser så nedlatende på tilslørte kvinner i land som Afghanistan og tror at likestillingen er oppnådd i Norden! Men når hun skal kjøre bil sammen med sin nye kjæreste, da er det første hun gjør å levere nøkkelen til *ham*! Det er *han* som skal kjøre! Hun underkaster seg ham av egen fri vilje! Frivillig selvydmykelse, kaller jeg det! Og hun merker det ikke engang!”

Hver leser kan fortsette denne listen av eksempler som illustrerer hvor alminnelig det engang var å nedverdige mennesker – andre og til og med seg selv – og med hvilken selvfølge og blindhet dette kan bli akseptert som “vanlig” også i vår nåtid.

William Ian Miller slo opp i Oxford English Dictionary, og fant at det engelske ord for *ydmykelse*, nemlig *humiliation*, forandret mening for 250 år siden.⁴ Det var først i 1757 at *to humiliate* begynte å bety krenkelse av et menneskets verdighet og selvrespekt. Opp til 1757 var bruken av *å ydmyke* forbundet med å få andre til å bøye seg, å underkaste seg, uten nåtidens gjenklang av at dette innebærer en krenkelse som er uakseptabel. At ydmykelse er en krenkelse som ikke bør bli påført noen er ny, sett i perspektiv av helheten av menneskehetens historie.

Hva betyr det for oss og for et demokratisk samfunn at ordet ydmykelse så drastisk fikk en annen betydning for 250 år siden? Det som var vanlig ble til en uakseptabel krenkelse. Når vi prøver å finne ut mer om denne dramatiske vendingen så ser vi at tidspunktet av denne forandringen faller sammen med flere beslektede endringer. På 1800- og 1900-tallet foreslo flere filosofer i Europa at en person burde ha rettigheter ved å bare være et menneske og ikke utelukkende som borger i et bestemt land eller medlem av en bestemt religiøs eller etnisk gruppe. I 1776 fastslo den amerikanske uavhengighetserklæringen at “all men are created equal” og at alle mennesker “are endowed by their creator with certain unalienable rights, that among these are life, liberty and the pursuit of happiness”. Immanuel Kant formulerte at mennesket ikke burde bli brukt som middel. I 1785 skrev han: “Der Mensch aber ist keine Sache, mithin nicht etwas, das bloß als Mittel gebraucht werden kann”⁵ (Mennesket, derimot, er ikke en ting og derfor ikke noe som kan bli brukt blott som middel.⁶) 26. august 1789 var det den franske revolusjonen som produserte “la déclaration des droits de l’homme et du citoyen” (“menneskerettserklæringen”, eller ordrett “erklæringen om rettighetene til mennesket og

⁴ Miller, William Ian (1993). *Humiliation and Oother Essays on Honor, Social Discomfort, and Violence*. Ithaca: Cornell University Press.

⁵ Kant, Immanuel (1785/1997), *Zweiter Abschnitt*, jf. <http://www.rescogitans.it/ita/Biblioteca/003/Zweiter.htm>, s. 11

⁶ Forfatterens oversettelse

borgeren”⁷). Og så kom “Verdenserklæringen om menneskerettighetene” i 10. desember 1948, hvor menneskerettigheter blir sett på som å tilkomme mennesket som sådant og betraktes som allmenngyldige og ukrenkelige og omfatter sivile, politiske, sosiale, kulturelle og økonomiske rettigheter.

Jeg har valgt de tre eksemplene i begynnelsen av denne teksten med omhu. Det første eksemplet forteller oss at det var engang lovfestet at en mann kunne “ydmyke” sin kone ved å slå henne. De fleste nordiske lesere grøsser kanskje ved å lese dette og er glad over at dette er fortiden. “Vi” kan tillate oss å riste på hodet og si: “Hvordan var det mulig!” eller: “Så barbarisk og usivilisert!” Når vi leser om Kasakhstan, kan vi likeså riste på hodet og si: “Heldigvis så langt vekk”. Det finnes imidlertid eksempler, som det tredje, der hver lille handling fra morgen til kveld kan bli gjennomsyret av valg med hensyn til ydmykelse, nemlig om vi oppfatter noe som “vanlig” eller “krenkende” (inkludert den “frivillige selvkrenkelsen” som vi mener å kunne observere hos andre).

Det er bred enighet i dagens Norden at ingen burde slås eller tortureres og at slaveri er en forkastelig ydmykelse. Det er vanskelig å forestille seg at det er ikke så lenge siden man var enige om det stikk motsatte. Bruce G. Trigger beskriver i sin bok *Early Civilizations* hvordan hierarki ble oppfattet som kjennetegn til “sivilisasjon”, mens frihet og likhet ble ansett som “barbarisk”: “If egalitarianism was known, it was as a feature of some of the despised, barbarian societies that existed beyond the borders of the civilized world”.⁸ Også den kjente sosiologen Norbert Elias snakket om *the civilizing process* når han analyserte fransk historie og hvordan borgere lærte seg å styre seg selv på en “sivilisert” måte ved å internalisere regler og utvikle skam ved overtredelse, i motsetningen til tidligere historiske perioder hvor ytre tvang måtte til for å opprettholde regler.⁹

Jeg vil gjerne oppfordre leseren til å tenke litt nøyer over dette. Dette fordi jeg tror at det paradigmeskiftet som blir så tydelig rundt 250 år siden er ikke noe som vi “har” og kan legge til side som “fortid”, men noe vi må skape hver dag på nytt og som kan bli tapt hvis vi ikke verner om det. Demokratiet er avhengig av vår innsats. Derfor tror jeg at det er nyttig å gå litt inn i historien og prøve å forstå hva ydmykelse og nedverdiggelse egentlig betyr.

⁷ Forfatterens oversettelse

⁸ Trigger, Bruce G. (1993). *Early Civilizations - Ancient Egypt in context*. Cairo: AUC, s. 53-54

⁹ Elias, Norbert (1994). *The Civilizing Process*. Oxford: Blackwell

Demokrati – å bevare taperens verdighet og unngå å “trykke ned” noen

Hvis vi ser på ordet *ydmykelse*, så finner vi det norrøne ord “auðmjúkr,” “som lett blir myk”,¹⁰ og hvis vi undersøker det engelske ordet *humiliation*, så har det som grunnord “humus” som betyr “jord” på latin. Det ligger i ordet at folk som blir ydmyket, blir myk og får presset ansiktet sitt ned mot jorden. Det finnes flere synonymer for ydmykelse, for eksempel ringeakt, nedverdiggelse, eller fornedrelse, som tilsvarer *Erniedrigung* på tysk, *abaissement* på fransk, eller *degradation* på engelsk. I alle tilfeller finner vi noe som vi kan kalle en spatial (romlig) metafor.¹¹ Den sentrale betydningen er at noe blir trykket ned; et hierarki blir skapt ved at noen plasserer seg høyere enn andre.

Jeg vil gjerne invitere leseren til å reflektere litt rundt konseptet av “nedtrykking” og spørre hva som teoretisk kan nedtrykkes. Man kan for eksempel stå ved en busk og trykke ned en kvist som er i veien, det vil si at man kan gjøre kvisten til et objekt for sine mål og sin vilje. Til og med å kalle en kvist for en “kvist” kan sees som en form for nedtrykking. Ved å tilskrive ting ord tvinger vi omverden inn i våre språkkategorier. Språket er kanskje menneskehetens første bruk av å “trykke noe ned”, eller å gjøre noe til et objekt av vår dominans. Ordet *begrep* viser dette, det er med be-”greper” at mennesket “griper” verden. Og så ville vi tilføye, uten å reflektere så mye over det, at dette er svært nyttig. Språket er et nyttig redskap, like nyttig som redskapene de første menneskene utviklet, som flintøkser eller pilspisser, redskaper som ga mennesket større mulighet til overlevelse. Vi pleier å være stolte av menneskets overlegne evne til å lage redskap.

Men er det å bruke noe som redskap alltid nyttig? Mange miljøforkjempere vil nok advare oss mot å overdrive det med å underkaste oss naturen. Zygmunt Bauman maner oss til å huske på at naturen ble et offer for en “declaration of hostilities”, og beskriver hvordan uberørt skog blir til “tømmer”, og en jomfruelig jord til “ressurser”.¹² Med andre ord, det vi møter i Baumans

¹⁰ Bokmålsordboka, <http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>.

¹¹ Se, for eksempel, Lakoff, George & Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

¹² Zygmunt Bauman oppfatter naturen som offer av en ‘declaration of hostilities that made the unprocessed, pristine world into the enemy. As is the case with all genocide, the world of nature...had to be beheaded and thus deprived of autonomous will and power of resistance...The world was an object of willed action: a raw material in the work guided and given form by human designs...Left to itself, the world had no meaning. It was solely the human design that injected it with a sense of purpose. So the earth became a repository of ores and other ‘natural resources,’ wood turned into timber and water – depending on circumstances – into an energy source, waterway or the solvent of waste’ (Bauman, Zygmunt (1992). *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge, x-xi). Se også Smith, Dennis

fremstilling er beslektet med det nevnte paradigmeskiftet angående synet på bruk av underkastelse, fra nyttig til destruktiv og krenkende.

Hva mener vi i Norden? Hva bør vi mene? Hvilken grensetrekking er bra for demokratiet? Vanligvis er vi mennesker så fanget i våre oppfattelser om verden at vi ikke ser til hvilken grad våre forståelser er del av en historisk utvikling. Denne blindheten kunne være helt uproblematisk hvis den ikke hadde tåkelagt vårt ansvar for demokrati. Som jeg nevnte ovenfor, så tror jeg at demokrati er noe som må opprettholdes og gjenskapes av den enkelte kontinuerlig. Og dette lykkes bare så lenge hver enkelt deltager i demokratiet er klar over det ansvar dette innebærer. Hvis demokratiet skal være levende—og med demokrati mener jeg et samliv mellom mennesker som respekterer hverandre og forholder seg til konflikter ved å akte den andres verdighet—må deltagerne ha et klart og tydelig bilde av sin rolle i demokratiet.

Et viktig ansvar i denne sammenhengen er å få et klarere blikk for når “nedtrykking” er nyttig og når det foreligger en krenkelse vi ikke vil tillate. Det er få som i dag mener at “der er bra for kona å bli slått fordi det sosiale systemet som Gud ga oss da vil bli konsolidert”. Vi lever i et samfunnsklima hvor den slags holdninger ikke vil forekomme i særlig grad. I andre verdensregioner og samfunnssegmenter er det kanskje annerledes (se Kasakhstan-eksemplet). Og hva med kvinnen som leverer bilnøkkelen til kjæresten så snart de skal på biltur og dermed “underkaster” seg ham, enten fordi hun ikke reflekterer over det, eller fordi hun tror at dette på et vis er “nyttig,” “riktig” eller “naturlig”? Særlig det siste eksemplet viser at situasjonen ikke alltid er så entydig, og det er naturligvis vesentlige skiller mellom dette eksempelet og forholdene i Kasakhstan. Relasjoner mellom meg og “innvandrere”, mellom meg og det annet kjønn, mellom meg og barn, mellom meg og staten, eller mellom meg og naturen, alle disse relasjonene trekker oss inn i “usikkerhetssoner” hvor vi enten ikke er klare over hva vi egentlig gjør eller er usikre på om det er nyttig og riktig å gjenskape en hierarkisk situasjon eller ikke.

Hvert individ er både en passiv språklig formidlingsinstans for “der *Zeitgeist*”, men også en aktiv skaper av en “tidsånd”. Dette kapitlet henvender seg til skaperen av “tidsånden” i oss, skaperen som er en aktør og som kan styre en utvikling framfor å bli styrt. Og det å gjøre ting av mangel av refleksjon er kanskje det farligste for et demokrati.

(1999). *Zygmunt Bauman: Prophet of Postmodernity*. Cambridge, UK: Polity Press, hvor han viser at Baumans analyse overlapper med critical theory (f. eks. Adorno og Habermas) og post-structuralism (f. eks. Foucault and Lyotard).

Det første paradigmeskifte i menneskehetens historie: Mennesker blir redskaper

I de første 95 prosent av menneskehetens historie var urørte ressurser rikelige og vi kunne leve et godt liv som sankere og jegere i grupper av noen få hundre mennesker med nokså egalitære samfunnsstrukturer (nåtidens sanker og jegersamfunn står overfor andre forhold og man kan ikke slutte fra nåtidens sankere og jegere direkte til fortidens samfunnsstrukturer). Vi var nokså mobile og befolket vår planet ut fra Afrika. Rammebetingelsene ble grunnleggende annerledes i en senere periode i historien som begynte omtrent 12 000 år siden. Hierarkisk organiserte “sivilisasjoner” oppsto på basis av jordbruk.¹³ Disse “sivilisasjonene” var karakterisert av herrer og undersåtter, og ikke minst av slavehold. Slaver var redskap i herrenes hender. Slaver var mennesker som hadde blitt ydmyket til den laveste posisjonen i samfunnet. Interessant nok ble ikke dette oppfattet som krenkelse, tvert imot ble det sett på som “nyttig”. Det ble ansett som naturens orden eller guds vilje eller kort og godt som “sivilisert”. Dette var meningen i “sivilisasjonenes” høytid og med stor sannsynlighet til og med blant slavene selv, selv om de fleste slaver sikkert hadde det forferdelig. Mange kom fra folkegrupper som hadde blitt beseiret, de hadde blitt fanget og revet ut fra sine familier og sine hjem. Men så lenge også slavene trodde at dette var naturens løp eller Guds vilje så tok de det sannsynligvis som vi tar et uvær, et kirurgisk inngrep eller en vaksinasjon: Det gjør vondt, skulle helst unngås, men det er allikevel uunngåelig, til og med “nyttig” og “riktig” sett i helhetens perspektiv.

Hva vi observerer ved overgangen fra mobile sanker og jegersamfunn til fastboende “sivilisasjoner” er det som jeg kaller det “første paradigmeskiftet”, nemlig skiftet fra egalitære til hierarkiske samfunnsstrukturer. Jeg vil ikke dermed si at sankere og jegere var “hellige” som bør idealiseres, det fantes sannsynligvis forakt og beundring, ledere og fotfolk og diskriminering. Men så lenge institusjoner ikke fastlåser dette i permanente strukturer kaller vi dette “egalitære samfunnsstrukturer”. Den eneste “hierarkiserende” handlingen som sankere og jegere utførte systematisk var å lage redskap. Med andre ord, den teoretiske muligheten av at noe kan bli “trykket ned” ble brukt på de materialene og objektene naturen tilbød. For omtrent 12 000 år siden begynte dette å bli grunnleggende annerledes. Ikke bare naturen ble gjort om til redskap. Også mennesker ble til redskap. Og dyr. Noen mennesker opphøyde seg til herrer og underkastet

¹³ Se, f. eks. Ury, William (1999). *Getting to Peace. Transforming Conflict at Home, at Work, and in the World*. New York: Viking.

seg undersøtter. Og dette ble institusjonalisert og kalt “sivilisasjon”, i motsetningen til “barbari”. Med andre ord, undertrykkelsens idé ble utvidet til å inkludere mennesker og dette ble sett på som stor fremgang.

Jeg undersøkte ydmykelsens rolle i Somalia og gjennomførte feltarbeid i Somaliland i 1998 (Somaliland er en tidligere del av Somalia, nord i landet, øst fra Djibouti) og Rwanda/Burundi i 1999.¹⁴ Jeg trekker denne forskningen inn her blant annet fordi Somalia og Rwanda representerer to ytterpoler i vår diskusjon om ydmykelse og demokrati og illustrerer hvordan et vellykket demokrati bør helst plasseres midt i mellom de to.

Somaliske klaner er kjent for å være nokså egalitære. Det betyr ikke at alle medlemmene nødvendigvis blir betraktet som like men det fins få hierarkiske institusjoner¹⁵ (Somalia kan minne om vikingtidens Skandinavia, det samme gjør områder som Afghanistan¹⁶). Den fremste internasjonale ekspertten på Øst-Afrika, Ioan M. Lewis, skrev en bok som heter *A Pastoral Democracy: A Study of Pastoralism and Politics Among the Northern Somali of the Horn of Africa*.¹⁷ Jeg besøkte han i 1999 i hans hjem i London og han beskrev for meg hvordan samfunnsstrukturer som de i Somalia kan ses i sammenheng med dagens demokratiske strukturer. Og riktig nok, det vi finner i Somalia er “flate hierarkier”, ikke så ukjent for alle som har vært med på kurs som bedriftsrådgivere tilbyr disse dager: Organisasjoner blir oppfordret til å nedbygge antall trinn i deres hierarkiske strukturer og medarbeidere skal lære seg å jobbe i fleksible team, noen ganger som ledere av teamet, noen gang som medlemmer. For å formulere det litt provoserende: En hel industri av konsulenter gjør reklame for strukturer som går mer enn 12 000 år tilbake i tid, og som senere ble videreført i nomade samfunn som Somalia (selv om det ikke nødvendigvis alltid skjer på en konstruktiv måte, se mer nedenfor). Blant andre står

¹⁴ Forskningsprosjektet mitt hadde tittelen *The Feeling of Being Humiliated: A Central Theme in Armed Conflicts. A Study of the Role of Humiliation in Somalia, and Rwanda/Burundi, Between the Warring Parties, and in Relation to Third Intervening Parties*. Jeg gjennomførte prosjektet ved Psykologisk institutt, Universitet i Oslo, fra 1997-2001, med feltarbeid i Somalia, Rwanda, Burundi, Kenya, Egypt, Tyskland, Frankrike, Belgia, Sveits, og Norge. Jeg gjennomførte 216 kvalitative intervjuer med personer fra tre grupper, nemlig de to partene i konfliktene i Somalia og Rwanda (folkemord skjedde i Somalia i 1989 og i Rwanda i 1994), og med den tredje parten som prøver å formidle mellom konfliktpartene, eller observerer situasjonen utenfra.

¹⁵ Såkalte somaliske minoritetene danner en slags kaste utenfor samfunnet, og somaliske bønder, som er nødt til å bøye ryggen for å plante og høste, blir foraktet av nomadene som synes at å bøye seg er motbydelig, og er stolte av å være oppreiste og ‘frie’.

¹⁶ På <http://www.me.ucsb.edu/~ansa/norway/history/history2.html> skriver en norsk student en meget morsom tekst om vikingtiden på en måte som viser hvordan unge nordmenn ikke lenger ser opp til de gamle idealer!

¹⁷ Lewis, Ioan M. (1961). *A Pastoral Democracy: A Study of Pastoralism and Politics Among the Northern Somali of the Horn of Africa*. Oxford: Oxford University Press

antropologen William Ury for denne tesen.¹⁸ Han mener at det globale informasjonssamfunnet krever at vi lærer oss å være globale nomader, noe som fører oss tilbake til historiens tidligere epoker.

Etter at jeg hadde besøkt Somalia dro jeg via Kenya til Burundi og Rwanda (1999). Mens Somalia minner om vikingtiden i Norden, minner Rwanda og Burundi om Tyskland før Hitler. I Somalia finnes det et ordtak, “A man deserves to be killed, not humiliated” (“En mann fortjener å bli drept, ikke ydmyket”). Dette ordtaket ville være utenkelig i Rwanda og Burundi. Somalia er en uendelig stor og utstrekt halvørken som hovedsakelig blir brukt av nomader mens Rwanda og Burundi utgjør kjernen til et bitte lite ekstremt fruktbart og kupert området hvor folk lever av jordbruk. Her finnes det hierarkiske strukturer som har bestått i mange århundrer. Jeg ble oppfordret til å aldri spørre om noen var hutu eller tutsi for å ikke intensivere etniske skillelinjer. Men folk kom til meg og sa: “Du trenger bare å se på et menneskets kroppsspråk. Mange med tutsi bakgrunn går oppreist og stolt, mange med hutu bakgrunn har en tendens til å krype sammen og vise de underdaniges villighet til å bøye seg”. Ydmykelse, nedverdiggelse, hierarkiske forskjeller—alt dette er blitt institusjonalisert i mange århundrer og nedfelt i uttalelige regler og skikker, kulturarv og trossystemer. Hierarki, ærbødighet og lydighet sammen med sin skygge side, nemlig opprør og bitterhet—dette er den kulturelle kjernen i Rwanda og Burundi. Utenlandske hjelpearbeidere pleide å si til meg, “Somalia er kanskje det vanskeligste miljøet i hele verden å jobbe i fordi atmosfæren er så ekstremt aggressiv og folk konfronterer deg uten forbehold med sin misnøye; i Rwanda og Burundi derimot er det kanskje enda vanskeligere fordi der smiler folk og sier “ja” men du vet aldri hva de egentlig mener eller tenker”.

Med andre ord: Hvis man våger en forenklet kategorisering, så befinner de elementene i tradisjonell somalisk kultur som handler om egalitær konsensus bygning seg stort sett før det første paradigmeskifte. Medlemmer av hovedklanene blir ikke brukt som redskap, i alle fall ikke i en systematisk, institusjonalisert form. Rwanda og Burundi befinner seg derimot etter det første paradigmeskifte, ettersom kulturelle strukturer her har blitt utviklet med mennesket som redskap. Og mange av de som er nede i pyramiden, har innlemmet disse strukturene i sin egen kropp i den grad at de heller “aksepterer” å bli ydmyket i ydmykhet enn å vise protest og sinne. I Somalia blir forsøk på å ydmyke fort besvart med aggressiv motstand fordi det å bøye seg ikke er forenlig med den somaliske krigerens stolthet. Personer som kjenner Somalia kaller Somalia “Stolthetens

¹⁸ Ury (1999).

land”. Ikke noe annet sted i verden kan fremvise så mye stolthet og ubøyelighet. Før 1978 ble denne stoltheten investert i en drøm om et forent Somalia.¹⁹ Somalia angrep Etiopia for å vinne tilbake Ogaden, et området i Etiopia med etnisk somalisk befolkning. De tapte krigen og siden den tid har den somaliske stoltheten blitt brukt i bitre kamper innenfor landet. Siad Barre, som ble sett på som helt da han førte Somalia til krig i 1978, ble til diktatoren Siad Barre som spilte klaner ut mot hverandre for å holde seg ved makten. Han og hans slektninger “kidnappet” de statlige institusjoner som egentlig er ment til å være nøytrale til sin egen fordel og skapte fiendskap mellom klanfamilier. I 1988 bombarderte Siad Barre til og med Hargeisa i nordområdet, noe som ville være sammenlignbart med den politiske eliten i Oslo å sende bombefly til Bergen.

Ydmykelse kan knyttes til vold i både Somalia og Rwanda men på forskjellige måter. I Somalia kunne Siad Barre spille på befolkningens motvilje mot ydmykelse og deres avsky mot å bøye seg. Han trengte bare å si: “Den klanen der har planer om å ydmyke din klan” og dermed hadde han mobilisert beredskap til å motstå ydmykelse med alle midler, inkludert bruk av vold, ikke bare blant lokale klanfyrster men også blant mange klanmedlemmer. I Rwanda derimot, var det lydighet til autoriteter som kunne bli brukt av makteliten til å utføre et folkemord. Provoserende formulert har mange hutuer, de som i historiens løp hadde akseptert å bøye seg, bøyet seg også når de ble bedt om å skamme seg over sin egen underdanighet, redefinere situasjonen som ydmykende krenkelse, identifisere skyldige ydmykere blant naboene og drepe dem.

Hva lærer denne historien oss i Norden om demokrati? For å overforenkle og for å forstå demokratiets essens, også i Norden, bruker jeg trafikken som metafor. I Somalia kunne man si at det hersker så mye stolthet at til og med rødt trafikklys kan bli oppfattet som en ydmykende provokasjon, og i stedet for å vente på grønt lys kan det hende at noen foretrekker å kjempe seg gjennom krysset. I Rwanda gjør mennesker som har akseptert undersåttens rolle det stikk motsatte, de venter og våger nesten ikke å kjøre over krysset ved grønt lys med mindre autoriteter er tilstede og gir ordre. Denne overforenklingen er bare ment å skulle belyse grunnstrukturer og ikke fornærme mine somaliske og rwandiske venner som har reflektert mye og kjemper for å overkomme fortiden.

¹⁹ Somalias flagg viser at Somalia egentlig består av fem deler, 1. det som engang var Bristisk Somalia og som i dag er Somaliland, 2. det som engang var Italiensk Somalia, med Mogadishu i Syden av landet, 3. Djibouti, 4. Ogaden, som er en del av Etiopia, og 5. området i nordre deler av Kenya.

Ydmykelsens dynamikk er imidlertid vesentlig mer innviklet. Hutuer var undersåtter (og ordet “Hutu” betyr “tjener”) kun til 1959. Da ble en liten hutu elite opphøyet blant annet ved hjelp av den belgiske kolonimakten. En ny hutu elite erstattet dermed den gamle tutsi eliten som hadde dominert landet i mange århundre. Med andre ord, ved siden av underdanige hutuer og de tidligere tutsi herrene fantes det en ny hutu elite i Rwanda, og det var den ekstremistiske delen i denne eliten som reagerte på samme måte som Somaliere: Vold og folkemord ble utviklet og forkynt som strategi for å “beskytte” mot motpartens forestilte fremtidige planer om å ydmyke resten. Men det fantes en forskjell mellom folkemordet i Somalia og Rwanda. Hutu ekstremistenes folkemord gikk lenger enn somaliernes kvasi-folkemord (som det er blitt kalt ettersom det ikke var altomfattende). Hutu ekstremistene som kom fra den befolkningsgruppen som nylig var blitt opphøyet fra å være undersåtter, de tidligere ydmykete undersåtter, drepte tutsiene, sine tidligere herrer med ekstrem grusomhet. Med andre ord, omgjorde de ydmykete sine følelser av ydmykelse til dødelige gjerninger av ydmykelse.

Det er her vi møter den innviklede kompleksiteten i fenomenet ydmykelse. Dette ordet “ydmykelse” blir brukt om offerets følelser, nemlig å føle seg ydmyket, om overgripes handling, nemlig å ydmyke ofret, og på samfunnsstrukturer og sosiale tradisjoner som har ydmykende virkninger. Det er ofte ofrene, de som engang ble ydmyket og deretter følte seg ydmyket, som senere blir til overgripere som begår ekstremt ydmykende handlinger for å hevne seg.

Det var ikke nok å drepe den tidlige tutsi eliten, mange tutsi kvinner måtte for eksempel paradere nakne før de ble drept og tutsi menn måtte være vitne til at deres koner og døtre ble voldtatt før de ble hugget til døde. Drap var i og for seg ikke hovedsaken, å ydmyke var poenget. Klisjeen tilsier at tutsier er høye og hutuer mindre av vekst, og det å hogge av ben for å “forkorte” tutsier var vel det mest “konkrete” uttrykket for å prøve å få de tidlige herrene “ned”. Men det blir mer komplisert enn som så. Den tidligere ydmykete hutu offergruppen drepte ikke bare sine tidligere tutsi herrer; de måtte først og fremst “drepe” sin egen underdanig beundring for de tidligere herrene. Jeg er blitt fortalt at en mann av hutu herkomst som ble velstående, kjøpte seg stor bil og giftet seg med en tutsi kvinne ettersom begge deler ga status. Under folkemordet drepte han så sin tutsi kone. Med andre ord: Tutsier ble ikke bare hatet, men også beundret, og det var kanskje beundringen for de tidligere herrene som var vanskeligst å leve med

for de nylig opphøyede ofrene.²⁰ Min egen beundring for en elite kan virke ydmykende på meg når den eksponerer noe jeg ikke orker å se, nemlig min egen underkastelse. Skam over egen underdanig ydmykhet. Å drepe eliten og brenne slott og verdigjenstander, bøker, statuer og alt som kan beundres, kan bli resultatet.

Ikke alle hutuer i Rwanda tilhørte den ekstremistiske eliten eller det lydige fotfolket. I Rwanda fantes det mange modige moderate hutuer, særlig rundt universitetsbyen Butare, som ikke ville delta i folkemord og av den grunn selv ble drept. Disse moderate hutuer, intellektuelle og internasjonal bereiste, trodde på menneskerettigheters budskap om verdighet.

Det andre paradigmeskifte i menneskehetens historie: Den grunnleggende ideen om menneskerettigheter

Mange av mine venner i Afrika er opptatt av det andre paradigmeskiftet i menneskehetens historie, nemlig menneskerettighetene. Disse er en ny stemme i den lange “samtales” menneskeheten gjennomfører med omverden og seg selv gjennom historien. Først fant menneskene ut at man kunne beherske noe, gripe noe, “trykke noe ned,” gjøre noe til et objekt og et redskap. Dette ble brukt i mer eller mindre moderat form på alt som naturen tilbød og ble sett på som svært nyttig og legitimt. For om lag 12 000 år siden begynte det å skje en revolusjon, det jeg beskrev som det første paradigmeskiftet, da ideen om at noe kan bli nedtrykt ble utvidet til å også omfatte mennesker og dyr. Det blir også kalt den neolittiske revolusjonen. Fortsatt ble dette ansett som høyst legitimt. Så kom det andre paradigmeskiftet, menneskerettighetene, som sterkt motsier det første paradigmeskiftet, og som fastslår at det slett ikke er legitimt å fornede og ydmyke mennesker. Og dette skifte inkluderer i økende grad i disse dager også dyr og resten av naturen.²¹

Det finnes med andre ord en tidsånd i dag som tilsier at det som mennesket har vurdert som nyttig og legitimt i de siste 12 000 år, ikke lenger er legitimt. Dette er en utrolig revolusjon

²⁰ For mer informasjon se *The International Panel of Eminent Personalities to Investigate the 1994 Genocide in Rwanda and the Surrounding Events* (2000). *Rwanda: The preventable genocide*. Retrieved from www.oau-oua.org/ on 30th September 2000; Des Forges, Alison L. & Human Rights Watch, Organisation (1999). *Leave none to tell the story. Genocide in Rwanda*. New York: Human Rights Watch; eller Lindner, Evelin Gerda (2000a). *The psychology of humiliation: Somalia, Rwanda / Burundi, and Hitler's Germany*. Oslo: University of Oslo, Department of Psychology, doctoral dissertation.

²¹ Mange elementer i menneskerettighetsidealene finnes som del av tradisjonelle regelverk, som for eksempel i Somalia. Det Internasjonale Røde Kors ga oppdrag for å lage boken *Spared from the Spear* (International Committee of the Red Cross Somalia Delegation, 1997). Boken viser i hvilken grad tradisjonelle krigsregler, for eksempel forbudt mot voldtekt av kvinner, ligner på Genève konvensjonen.

og en helt forbausende dreining. Vi kjenner alle til lignende historiske prosesser. For å bruke et mer alminnelig eksempel: Mange har kanskje hatt en bestemor som var overbevist om at det var bra å bruke mye fett i matlagingen; hun var muligens nokså overvektig og slet med diabetes og hjertesvikt. En generasjon senere har man fått mer kunnskap. Mosjon og mager mat er bedre for helsen. Dagens moderne menneske ser nesten med medlidenhet på de som ikke ennå har skjønt at mat og fett er bra bare i moderate mengder. Ved overdosering oppstår det virkninger og effekter som er så destruktive at nytelse blir til lidelse. En lignende erkjennelse har menneskeheten kommet til når det gjelder ideen om å beherske, dominere og nedtrykke: Det har sine begrensninger og nytten blir lett ødelagt ved overdosering. *Homo sapiens* må ikke bli for “suksessrik”, verken når det gjelder bruk av naturen eller av sine medmennesker.

I dag kjenner vi til slagord som “bærekraftig” og “eierskap”, vi får tilbudt om kurs i “selvtillitstrening” og “positiv tenkning”. Dessuten lærer vi om viktigheten av “mosjon” som skal redusere fett og få bevegeligheten opp, eller—for å komme tilbake til trafikkens analogi—til å få seg førekort for å kunne kjøre bil i henhold til trafikkreglene. Det er bra og nyttig med en viss grad av fett i kroppen eller med en viss grad av hierarki og villighet til å innordne seg. Derimot er det ikke bra å være så uselvstendig at man ikke kan kjøre over krysset alene og er engstelig for å bruke trafikklys som reguleringsprinsipp. Veldig trange og despotiske hierarkier reduserer mennesker til fryktsomme skygger ved å smi dem til redskap etter elitens vilje og mål. Så lenge det er enkelt jordbruksarbeid som skal gjennomføres av disse umyndiggjorte menneskene kan systemet virke nyttig. Så snart samfunnet derimot krever bevegelse og kreativitet er det ikke lenger nyttig å ha mennesker som fungerer som uselvstendige maskiner. Dagens globale informasjonssamfunn trenger verdensborgere med motivasjon, kreativitet og ansvarsfølelse for bærekraftig utvikling for jorden og dens beboere, ikke selvutslettende “slaver”. Bedriftsrådgivernes budskap er at bedriften sløser bort sine ressurser når hierarkier kveler medarbeidere. Mens hierarki fortsatt til en viss grad er nyttig i et team, bør det ikke bli dyrket for sin egen skyld men begrenset til det det er godt for. Og hierarki må for all del ikke ta vekk den indre kraften i medarbeidere som gjør at de i det hele tatt er motivert til å yte noe. Globalisering, så lærer vi, krever kreative medarbeidere, og kreativitet kan ikke oppnås ved tvang og underkastelse. Det er ironisk at samme globaliseringen som påfører mangfoldige ydmykkelser på nådagens verdensbefolkning—se bare på det økende gapet mellom de rike og de fattige—på lengre sikt kan omgjøre ydmykelse til noe som ikke bare er illegitimt men også unyttig.

Kort sagt krever moderne demokrati og teamarbeid den riktige posisjoneringen mellom autonomi og tilpasning, og underdanighet er like ugunstig som arroganse og fiksering på selvråderett.

Likeverd er kjernen

Menneskerettighetenes budskap er at hvert menneske har en indre kjerne av verdighet og uantastbarhet som ikke bør krenkes, og som ikke bør festes til individets andre kjennetegn, nemlig å være leder eller medspiller, mann eller kvinne, voksen eller barn, lys- eller mørkhudet, “handikappet” eller medlem av annen religion, nasjon eller “etnisk” gruppe. Figur 1 sammenfatter historiens gang på en skjematisk måte ved å vise grunnstrukturene. Mobile sankere og jegere før den neolittiske revolusjonen begynte med egalitære samfunnsstrukturer eller ved likhetens “linje” (det samme kan som sagt ikke uten videre sies om nåtidens sankere og jegere). For enkelhets skyld kan vi si at de bare kjente stolt likhet og ingen flere nivåer. For omtrent 12 000 år siden begynte en gradient å fremvokse, en gradient fra “oppe” til “nede” med mange trinn i mellom, trinn av status og ære. Menneskerettigheters budskap er at denne gradienten må falle sammen igjen, i alle fall delvis. Hierarkier blir ikke nødvendigvis nedbygget, vi har jo fremdeles en statsminister. Forskjellen er at vi omgjør slike hierarkier til en bisak og menneskets verdighet til hovedsak som ikke bør utsettes for gradering. Menneskerettighetene forkynner ikke nødvendigvis likhet men likeverd. Menneskerettighetenes idealer maner dem som tror at de er “bedre” til å komme seg ned fra arrogant opphøyelse til ydmyk likeverd og oppfordrer alle som ble fornedt og ydmyket – og kanskje til og med lærte å akseptere dette i underdanighet – til å reise seg opp til nettopp likeverdets linje. Menneskerettighetene prissetter stolt og på samme tid ydmyk likeverd men fordømmer arrogant opphøyelse som illegitimt, umoralsk og krenkende, likeså som selvutslettende underkastelse.

Figur 1 viser hvordan språket selv kan være en veileder i våre refleksjoner. Ordene *nedverdiggelse* (*degradation*, *Erniedrigung*) og *opphevelse* (*arrogation*, *Arroganz*) betegner gradientens ytterpunkter. *Hovmod* (*Hochmut*, *arrogance*, *haughtiness*) blir kontrastert med *ydmykelse* (*Demütigung*, *humiliation*) som ufrivillig fornedring. *Ydmkhet* (*Demut*, *humility*), eller frivillig moderasjon, står i midten. Vi ser hvordan språket tegner relasjoner i rommet.

Overgangen til likeverd

Herskere: toppen av hierarkiet (opphøyelse, arroganse, hovmod)

Ydmykhet: Linjen av likeverd

Undersåtter, slaver: bunnen av hierarkiet (ydmykelse, nedverdiggelse)

Figure 1: Overgangen til likeverd

Ovenfor nevnte jeg at demokrati og menneskerettigheter ikke er noe vi “har” men noe vi skaper hver dag på nytt. Den lille listen jeg satte opp tidligere illustrerer dette. Jeg blir nødt til å sette ordet “handikappet” i anførselstegn fordi vår tidsånd setter spørsmålstegn ved det gamle hierarkiske paradigmetes tekning. Vi kan ikke bruke ordet “handikappet” ukritisk fordi det setter de “normale” som norm, en norm som står over de som “mangler noe”, med andre ord, selve ordets bruk skaper et hierarki. Ordet “etnisk” er likeså et problematisk ord siden det blir brukt om konflikter i “andre” land men ikke blant “oss” nordmenn eller engelskmenn i vesten og det har noe nedlatende i seg: “De der nede i Afrika som ikke kan styre sine etniske motsetninger”. Vi er omgitt av slike prosesser av revurdering og recalibrering. Alle ord som en gang var forbundet med et lavstatusyrke eller andre kjennetegn på menneskets mindreverd blir endret. I Norge har man i dag for all del ingen “tjenere”.

Jeg kaller den historiske perioden før første paradigmeskifte stolthetens periode – en stolthet som ikke enda kjenner ydmykelse, en stolt ydmykhet – mer moderat enn i Somalia hvor stoltheten kan løpe løpsk. Den neste historiske perioden kaller jeg ærens epoke med tanke på Rwanda. Den siste tidsperioden, menneskerettigheters visjon for fremtiden, kaller jeg verdighetens epoke.

Ære oppfatter jeg som stoltheten som er knyttet til de respektive trinnene i en hierarkisk struktur. Duellen var et ritual for å forsvare ære mot ydmykelse. I en kultur av ære ble det forventet at man beskyttet sin posisjon på et bestemt statustrinn mot forsøk å fornedre den. Interessant nok er det formodentlig ofte lettere å bli ærekrenket i et æressamfunn enn å få sin

verdighet krenket i et samfunn basert på menneskerettighetene. Å leve med mindre ære kan være lettere enn å få såret sin verdighet. Å bli krenket i sin verdighet er som å bli fratatt sin status som menneske. Ydmykelse i et system hvor det finnes flere trinn ekskluderer meg ikke som menneske men plasserer meg noen trinn lavere. Verdighet er derimot min essens som mennesket, en kjerneverdi for meg som menneske, og jeg blir ekskludert av hele humanitetens familie når min verdighet blir antastet.

Jeg arbeidet som klinisk psykolog i Kairo, Egypt i syv år (1984–1991) og ble vitne til mange konflikter mellom ære og verdighet. Ære er ofte mer kollektivt definert, og verdighet mer individuelt. Dette viser at dette paradigmeskiftet har noe å gjøre med en overgang fra en samfunnsform som vektlegger gruppen til en struktur som setter individet i sentrum. Jeg husker en klient jeg hadde i Egypt, en velutdannet advokat som hadde bodd i Europa lenge. Han syntes det var under hans “verdighet” å måtte ta det alvorlig når slektninger en dag kom reisende og gjorde det klart for ham at han var den neste mannlige slektningen i linjen som ville bli drept i blodhevn, en sirkel av ære, ydmykelse, og hevn. Han kjente knapt til alle detaljene i konflikten og var nokså ukjent med hva som krevdes av han for å forsvare familiens ære mot ydmykelse. Han følte at han som individ hadde lite å gjøre med dette og kjente ikke den minste indre trang til å forsvare noens ære; det var en “plikt” som han prøvde å unngå så godt han kunne og hans indre kjerne som mennesket var aldeles uberørt. I et annet tilfelle skal en mor skal drepe sin datter fordi datteren ikke er jomfru lenger og brudgommens ære vil bli ydmyket ved å bli tilbudt en vanæret datter. Ikke få leger livnærer seg av å reparere hymen, og hønseblod kan brukes under bryllupsnatten. Det er ofte ikke menneskets individuelle følelser som er ærens felt, men symboler på gruppedlemskap og gruppens ære. Datterens hymen er et symbol på familiens ære, akkurat som den som skal drepe eller drepes i blodhevn gjør dette for familiens ære. Verdighet derimot er min verdighet som individuelt medlem i menneskehetens familie.

Med andre ord, når æren blir krenket kan man forhandle en vei ut, blodhevn kan stanses ved hjelp av forhandling. Det er derimot mye vanskeligere å gjøre noe med krenket verdighet. Krenket verdighet berører menneskets innerste vesen. Det er ikke så lett å ha en kjølig distanse og forhandle en vei ut av krenket verdighet. Intense følelser er satt i sving. Det er derfor ydmykelse er så viktig å studere og forstå i verdighetens epoke. Min forskning på dette feltet er et tegn på dette paradigmeskiftet. Kjernen her er en forståelse av menneskerettighetsbudskapet som lærer oss at vi har en indre kjerne som ikke må ydmykes. I det øyeblikk

menneskerettighetsbudskapet når frem, og min forskning tilsier at mennesker fra Afrika til Asia har hørt det, så øker ydmykelsens lidelse. Dette høres ut som et paradoks men er det ikke ved nærmere øyekast. Når jeg er fattig og tror at min lidelse på et vis er “riktig”, altså i overensstemmelse med det normale eller “naturen”, lider jeg. Men er jeg fattig og vet at dette ikke bare er “galt” men til og med en ydmykelse av mitt innerste vesen som menneske som blir påført meg av ydmykere (være de reale eller imaginerte, som, for eksempel “den rike imperialistiske vesten,” eller “globaliseringens kapitalister”, og så videre), blir lidelsen mye mer intens. Apartheid var en gang “vanlig” og “naturlig”, inntil dette styret ble til en dyp krenkelse av den felles menneskehetens integritet. Mandela kunne ha valgt folkemord som vei ut, folkemord som i Rwanda hvor de tidligere undertrykte, de som fremdeles følte seg ydmyket, drepte den tidligere eliten. Isteden omgjorde Mandela følelser av ydmykelse til konstruktiv samfunnsomstrukturering. Demokrati er når deltakere bruker Mandelas strategier.

Aktuell forskning

Rwanda og Burundi minnet meg om Tyskland før Hitlers tid. Min forskning på ydmykelse tok utgangspunkt i tysk historie. Vi lærer fra historiebøker²² og i historieundervisningen ble vi fortalt at Tyskland ble ydmyket etter Den første verdenskrig gjennom Versailles-traktatene, og at denne ydmykelsen bidro til at Hitler kunne komme til makten og ta hevn fra 1939-45. Og Marshallplanen ble, i alle fall delvis, oppfattet som et forsøk på ikke å ydmyke Tyskland igjen etter annen verdenskrig, men å innlemme Tyskland som respektert medlem i den europeiske familien for på denne måten å unngå en tredje verdenskrig. Mitt mål var å finne ut om denne hypotesen var sann. Var det virkelig slik at ydmykelse kunne føre til krig? Og hvis ja, hvordan og på hvilken måte?

Jeg følte at dette var et sentralt spørsmål som sosialpsykologien burde kunne svare på. Ydmykelse som mulig årsaker til krig, vold, bevæpnet konflikt og terrorisme - dette oppfattet jeg som et uhyre viktig og relevant forskningstema. Da jeg begynte å lese den tilsvarende akademiske litteraturen—det var i 1995 og 1996—ble jeg nokså forbauset over at ordet

²² Se f. eks. Haffner, Sebastian and Bateson, Gregory (1978). *Der Vertrag Von Versailles. Mit Beiträgen Von Sebastian Haffner, Gregory Bateson U. a.* München: Matthes und Seitz, og Elias, Norbert (1996). *The Germans: Power Struggles and the Development of Habitus in the Nineteenth and Twentieth Centuries.* Cambridge, UK: Polity Press; edited by Michael Schröter, translated from German and with a preface by Eric Dunning and Stephen Mennell, Frankfurt am Main: Suhrkamp; (1989) *Studien über die Deutschen: Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert.*

“ydmykelse” egentlig ikke var noe akademisk begrep. Ydmykelse ble som oftest behandlet som en underart av skam eller trauma men ikke undersøkt atskilt, og på egne vegne. Mange gode bøker om vold og ondskap omhandler ydmykelse som sentralt fenomen, men har ikke ydmykelse som hovedsak.²³ Det fantes bare en eneste bok som hadde ordet ydmykelse i tittelen,²⁴ to artikler,²⁵ og spesialutgaver av to akademiske tidsskrifter; *Journal of Primary Prevention* 1991,²⁶ (1992,²⁷ og 1999,²⁸ og *Social Research* i 1997, den siste stimulert av filosofen Avishai Margalit og hans bok *The Decent Society* (1996). Det finnes derimot et hav av litteratur som omhandler skam og trauma men nesten ingenting om ydmykelse som eget begrep. Siden har jeg skrevet en doktoravhandling,²⁹ artikler³⁰ og fire bøker³¹ og har dermed bidratt til å sette ydmykelse på den akademiske dagsorden.

²³ Se veldig gode bøker som, f. eks., Rapoport, Anatol (1997). *The origins of violence: Approaches to the study of conflict*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers; Scheff, Thomas J. (1990). *Bloody revenge: Emotions, nationalism and war*. Chicago, IL: University of Chicago Press; Staub, Ervin (1989). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. Cambridge: Cambridge University Press; og Volkan, Vamik D. (1997). *Bloodlines: From ethnic pride to ethnic terrorism*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

²⁴ Miller, William Ian (1993). *Humiliation and Other Essays on Honor, Social Discomfort, and Violence*. Ithaca: Cornell University Press.

²⁵ Vogel, W. & Lazare, A. (1990). 'The unforgivable humiliation: A dilemma in couples' treatment'. I *Contemporary Family Therapy*, 12 (2), 139-151; og Hartling, Linda M. & Luchetta, T. (1999). 'Humiliation: Assessing the impact of derision, degradation, and debasement', *Journal of Primary Prevention*, 19 (5), 259-278

²⁶ Klein, Donald C. (1991). 'The humiliation dynamic: An overview. The humiliation dynamic: Viewing the task of prevention from a new perspective I (Special Issue, Section 1)', *Journal of Primary Prevention*, 12 (2), 93-121.

²⁷ Barrett, Patrick J. and Brooks, James S. (1992). 'Transcending Humiliation: An Ancient Perspective. The Humiliation Dynamic: Viewing the Task of Prevention From a New Perspective II (Special Issue, Section 4: Dealing With Humiliation, Individually and Collectively)' i *The Journal of Primary Prevention*, 12 (3), 223-241; Klein, Donald C. (1992). 'Managing Humiliation' i *The Journal of Primary Prevention*, 12 (3), The Humiliation Dynamic: Viewing the Task of Prevention From a New Perspective, Special Issue, Journal of Primary Prevention, Part II), 255-268; Smith, J. Steven (1992). 'Humiliation, Degradation and the Criminal Justice System. The Humiliation Dynamic: Viewing the Task of Prevention From a New Perspective II (Special Issue, Part II)' i *The Journal of Primary Prevention*, 12 (3), 209-222.

²⁸ Hartling & Luchetta (1999).

²⁹ Lindner, Evelin Gerda (2000). *The Psychology of Humiliation: Somalia, Rwanda / Burundi, and Hitler's Germany*. Oslo: University of Oslo, Department of Psychology, Doctoral Dissertation in Psychology.

³⁰ Lindner, Evelin Gerda (2008). *The Relevance of Humiliation Studies for the Prevention of Terrorism*. Budapest, Hungary: Paper presented to the NATO Advanced Research Workshop 'Indigenous Terrorism: Understanding and Addressing the Root Causes of Radicalisation among Groups with an Immigrant Heritage in Europe,' Budapest, Hungary 7-9th March, 2008, Lindner, Evelin Gerda (2008). Genocide, Humiliation, and Inferiority: An Interdisciplinary Perspective. *Genocides by the Oppressed: Subaltern Genocide in Theory and Practice*, Robins, Nicholas A. and Jones, Adam Bloomington, IN: Indiana University Press, Lindner, Evelin Gerda (2008). Humiliation. *International Encyclopedia of the Social Sciences (IESS)*, Darity, William A., Jr. Second edition. Detroit, MI: Macmillan Reference USA/Thomson Gale, Lindner, Evelin Gerda (2007). 'In Times of Globalization and Human Rights: Does Humiliation Become the Most Disruptive Force?' i *Journal of Human Dignity and Humiliation Studies*, 1 (1, March), Retrieved March 1, 2007, from <http://www.humiliationstudies.upeace.org/>, Lindner, Evelin Gerda (2007). 'Avoiding Humiliation - From Intercultural Communication to Global Interhuman Communication' i *Journal of Intercultural Communication, SIETAR Japan*, (10), 21-38, Lindner, Evelin Gerda (2007). Humiliation and Global Terrorism: How to Overcome It Nonviolently. *Encyclopedia of Life Support*

Konklusjon

Hvor står Norge og Norden? Norge har aldri utviklet sterkt hierarkiske samfunnsmessige strukturer. Kanskje er klima og geografisk beliggenhet grunnen. Kanskje finnes det en parallell

Systems (EOLSS): Nonviolent Alternatives for Social Change, Summy, Ralph Oxford, UK: Developed under the Auspices of the UNESCO, Eolss Publishers [<http://www.eolss.net>], Lindner, Evelin Gerda (2006). *Emotion and Conflict: Why It Is Important to Understand How Emotions Affect Conflict and How Conflict Affects Emotions. The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, Deutsch, Morton, Coleman, Peter T., and Marcus, Eric C. (pp. 268-293). Second edition. San Francisco, CA: Jossey-Bass, Lindner, Evelin Gerda (2006). 'Humiliation and Reactions to Hitler's Seductiveness in Post-War Germany: Personal Reflections' i *Social Alternatives*, 25, Special Issue: Humiliation and History in Global Perspectives (1, First Quarter), 6-11, Lindner, Evelin Gerda (2006). *Krenkelsens Psykologi – Og Visjonen Om Den Globale Landsby. Med Vitende Og Vilje - Om Funksjonshemming, Diskriminering Og Krenkelse*, Krokan, Ann Kristin and Heglum, Toril (pp. 242-231). Oslo: Kommuneforlaget, Lindner, Evelin Gerda, Walsh, Neil Ryan, and Kuriansky, Judy (2006). *Humiliation or Dignity in the Israeli-Palestinian Conflict. Terror in the Holy Land, Inside the Anguish of the Israeli-Palestinian Conflict*, Kuriansky, Judy (pp. 123-131). Westport, CT, London: Greenwood Press and Praeger Publishers, Lindner, Evelin Gerda (2006). 'Humiliation, War, and Gender: "Worse Than Death: Humiliating Words"' i *New Routes: A Journal for Peace Research and Action*, 11, Special Issue: Gender Perspectives (4), 15-18, <http://www.lifepeace.org/default2.asp?xid=322>, Lindner, Evelin Gerda (2006). *Humiliation, Killing, War, and Gender. The Psychology of Resolving Global Conflicts: From War to Peace. Volume 1: Nature Vs. Nurture*, Fitzduff, Mari and Stout, Chris E. (pp. 137-174). Westport, CT, London: Praeger Security International, Lindner, Evelin Gerda (2005). 'Die Psychologie Der Demütigung' i *Punktum, Fach- und Verbandszeitschrift des Schweizerischen Berufsverbandes für Angewandte Psychologie SBAP*, März, 3-8, Lindner, Evelin Gerda (2004). *Gendercide and Humiliation in Honor and Human-Rights Societies. Gendercide and Genocide*, Jones, Adam (pp. 39-61). Nashville, TN: Vanderbilt University Press, Lindner, Evelin Gerda (2003). 'Humiliation or Dignity: Regional Conflicts in the Global Village' i *The International Journal of Mental Health, Psychosocial Work and Counselling in Areas of Armed Conflict*, 1 (1, January), 48-63, see also http://www.transnational.org/forum/meet/2002/Lindner_RegionalConflicts.html, Lindner, Evelin Gerda (2002). 'Healing the Cycles of Humiliation: How to Attend to the Emotional Aspects of "Unsolvability" Conflicts and the Use of "Humiliation Entrepreneurship"' i *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 8 (2), 125-138, Lindner, Evelin Gerda (2001). 'Women and Terrorism: The Lessons of Humiliation' i *New Routes: A Journal for Peace Research and Action*, 6, Special Issue: Targeting Women (3), 10-12, <http://www.lifepeace.org/newroutes/newroutes2001/nr200103/lessonsofhum0301.htm>, also in RBSE, v.1, n.1, pp.76-92, João Pessoa, GREM, abril de 2002, on <http://www.rbse.rg3.net> as artigo ISSN 1676-8965, Lindner, Evelin Gerda (2001). 'Humiliation - Trauma That Has Been Overlooked: An Analysis Based on Fieldwork in Germany, Rwanda / Burundi, and Somalia' i *TRAUMATOLOGYe*, 7 (1) Article 3 (32 pages), <http://www.fsu.edu/%7Etrauma/v7/Humiliation.pdf>, Lindner, Evelin Gerda (2001). 'Humiliation As the Source of Terrorism: A New Paradigm' i *Peace Research: The Canadian Journal of Peace Studies*, 33 (2), 59-68, Lindner, Evelin Gerda (2001). 'Humiliation and the Human Condition: Mapping a Minefield' i *Human Rights Review*, 2 (2), 46-63, Lindner, Evelin Gerda (2001). 'How Research Can Humiliate: Critical Reflections on Method' i *Journal for the Study of Peace and Conflict*, Annual Edition 2001-2002, 16-36, <http://jspc.library.wisc.edu/>, Lindner, Evelin Gerda (2000). *What Every Negotiator Ought to Know: Understanding Humiliation*. Oslo and Coalition for Global Solidarity and Social Development - Peace and Conflicts: <http://globalsolidarity.transcend.org/articles/what.pdf>, Lindner, Evelin Gerda (2000). 'Were the Germans Hitler's "Willing Executioners"?' i *Medlemsblad for Norske leger mot atomvåpen, med bidrag fra psykologer for fred*, 2, 26-29, Lindner, Evelin Gerda (2000). 'Were Ordinary Germans Hitler's "Willing Executioners"?' Or Were They Victims of Humiliating Seduction and Abandonment? The Case of Germany and Somalia' i *IDEA: A Journal of Social Issues*, 5 (1), <http://www.ideajournal.com/lindner-willing-executioners.html>.

³¹ Lindner, Evelin Gerda (2006). *Making Enemies: Humiliation and International Conflict*. Westport, CT: Praeger Security International. Lindner, Evelin Gerda (2009). *Emotion and Conflict: How Human Rights Can Dignify Emotion and Help Us Wage Good Conflict*. Westport, CT: Praeger. Lindner, Evelin Gerda (2010) *Gender, Humiliation, and Global Security: Dignifying Relationships from Love, Sex, and Parenthood to World Affairs*. Santa Barbara, CA: Praeger, ABC-CLIO. Lindner, Evelin Gerda (2012). *A Dignity Economy: Creating an Economy that Serves Human Dignity and Preserves Our Planet*. Lake Oswego, OR: World Dignity University Press.

til Somalia. Somalias karrighet reddet landet fra å bli innlemmet i en hierarkisk “sivilisasjon” som hadde en interesse i å lære somaliere å bøye seg og bli “sivilisert.” Verken somaliere eller nordmenn trenger med andre ord å lære så mye om stolthet og selvråderett. Likeverd er noe som begge har en magesfølelse for. Men demokrati kan ikke overleve uten at borgere også er villige til å bøye seg uten å tolke tap som ydmykelse. I et demokrati finnes det nøytrale strukturer som for eksempel statens institusjoner. De har som oppgave å være upartiske meglere i borgernes affærer. For å bruke en analogi fra trafikken igjen: I et demokrati er alle like foran et rødt lys, store og små biler; ingen har lov til å ydmyke andre, men på samme tid må alle bøye seg for trafikklysets autoritet uten å oppfatte dette som nedverdiggende. I Somalia har nettopp disse nøytrale statlige strukturene blitt ødelagt av diktatoren Siad Barre, noe som gjorde at rå makt overtok gatene. Kanskje kunne vi formulere det slik: Det som en gang var legitim autoritet er blitt erstattet av rå makt. Et klassisk tema for sosiologen Max Webers undersøkelse av hvordan autoritetsforhold kan gjøre maktforhold rettfærdige (legitim autoritet).

Norge befinner seg i en unik internasjonal situasjon ved at mange norske borgere tradisjonelt har en sterk intuisjon for hva ydmykelse er og at dette er illegitimt. På samme tid vet de at det finnes overordnede nøytrale strukturer som må respekteres. Det er kanskje derfor at Norge er spesielt egnet til å påta seg rollen som global fredsmegler. Derfor trakk jeg også inn Somalia og Rwanda. Som global fredsmegler som vil bringe demokrati til hele kloden, trenger man et globalt syn på demokrati og en magesfølelse for ytterpunktene som finnes ute i verden.

Tidligere hierarkiske samfunn som vil bli medlem i dagens moderne globale landsby, har ofte en mye lengre vei å gå enn nordiske land før de har utviklet en klar forståelse for at alle bør bli sett på som like mye verdt. Kvinner i Norge og Norden innehar for eksempel mer plass i samfunnet enn kvinner flest i resten av verden kan drømme om. Kvinner i mange verdensdeler sliter med å tilegne seg en magesfølelse om at de faktisk “er noe”. Det samme gjelder for alle personer og grupper som tilhører deler av samfunnet som tradisjonelt har lav status, enten det skyldes kastetilhørighet, yrke, hudfarge, etnisitet, kjønn eller religion. Det er svært vanskelig å reise seg fra en sosialisering som undertrykker sjelen. “Undersätter” går gjennom kompliserte prosesser, fra å beundre “herskeren verden” til å imitere den, avvise den, til og med noen gang voldelig, og til slutt, i Mandelas ånd, frigjøre seg fra herre-slave-relasjonen og skape en ny

verden. Fanon (1963 og 1986),³² en afrikaner som trodde han var fransk men som fant ut at å imitere herren ikke var noen løsning, beskrev denne kompliserte prosessen i detalj.

Flere store forskningsfelter kunne ha blitt dratt inn her, fra mikro- til makronivå, fra psykologiske teorier om hvorfor mennesker har en tendens til å gjenta traumer og ydmykelser i stedet for å frigjøre seg, til teorier om sikkerhetsdilemma i internasjonale relasjoner. Lignende tema kan være Hobbes' beskrivelse av samfunnets "anarkiske"³³ grunntilstand, fangenes dilemma, politisk mobilisering ved å selekttere historiske episoder av ydmykelse, velferdsnettverk og ikke minst globalisering. Vi lever i en tid av to prosesser, globalisering og det jeg kaller *egaliserings*. Begge er gjensidig avhengige av hverandre og gjennomsyrrer hver lille handling i dagliglivet like mye som hver politisk prosess på internasjonalt plan, og begge er langt fra avsluttet. Målet er et globalt samfunn bygget på menneskerettighetsidealene i stedet for et globalt samfunn styrt av en autokratisk, rik elite som fornedrer og utnytter resten. Målet er hva jeg kaller *globegalisering*.

Vi står kontinuerlig ved en skillevei. Det er en fare for at globaliseringen skjer uten egaliserings og fører oss inn i et mareritt à la Orwell hvis ikke sterke krefter motstår en slik utvikling. Fremdeles finnes det folkegrupper og individer i alle deler av verden som tror at ydmykelse er "nyttig" og "riktig", og som bruker ydmykelse til å sikre "disiplin", "ro", "orden" og "sikkerhet". Til og med innenfor hvert individ kan det finnes usikkerhet om hva som er "nyttig" og "riktig". Hvis ikke nok deltakere forstår at man ved å være passive *bystanders*³⁴ understøtter en uheldig utvikling, kan resultatet bli en global landsby uten demokrati og likeverd. Dersom den globale landsbyen skal bli et *Decent Society*,³⁵ med institusjoner og relasjoner som ikke nedverdiger sine borgere, er det avgjørende at det enkelte individ er aktiv og støtter opp under en konstruktiv fremvekst. Menneskerettighetsrevolusjonen representerer en kontinuerlig revolusjon. Dette paradigmeskiftet er ikke noe som "er" der, men revolusjonære avgjørelser må tas med utgangspunkt i det, av hver enkelt hver dag. Dette paradigmeskiftet må gjenskapes daglig for å kunne opprettholdes. Vi må med andre ord skape en menneskerettighetskultur. Det er ikke

³² Fanon, Frantz (1963). *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press; og Fanon, Frantz (1986). *Black skin, white masks*. London: Pluto Press. Norsk utgave: *Jordens fordømte*, med forord av Jean-Paul Sartre. Oslo: Pax 1968.

³³ Hobbes, Thomas (1651 /1996). *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press.

³⁴ Staub (1989) beskriver, hvordan passiviteten til 'bystanders' gjorde det mulig for Hitler og hans medhjelpere å gjennomføre Holocaust.

³⁵ Margalit, Avishai (1996). *The Decent Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

nok å lene seg tilbake og håpe at “vi” har fått det til. Situasjonen er alltid sårbar, og problemer i resten av verden kan ikke holdes utenfor.

Den enkeltes ansvar i hverdagen.

Det er vanskelig å forstå at vi på den ene siden er en passiv del i en historisk forandring og på den andre siden kan ha et ansvar for å være aktive på en konstruktiv måte. Det er vanskelig fordi situasjonen er så komplisert. Det vi er vitne til i dag er at mange fremgangsmåter som en gang ble vurdert som gunstige, som å slå kvinner og barn eller tyrannisere ansatte, ikke lenger blir vurdert slik. Å være mot mobbing er lett, men hva er mobbing, hvor skjer dette i min omverden, helt nøyaktig, og hva må jeg forandre hvis jeg vil gjøre alvor av mitt ansvar? Å være mot kvinnelig omskjæring er også lett så lenge dette skjer langt vekk, men hva når min rystelse blir oppfattet som fornærmelse av min nabo som kanskje er en omskåret kvinne fra en annen verdensdel? Kanskje hun føler at min rystelse ydmyker hennes kultur?

Vanskeligst men også viktigst for demokratiet, tror jeg, er å reflektere rundt det vi og andre mener er “nyttig” og “riktig”. Fordi det viser seg at det er akkurat her grensen går, fra en magefølelse av “vanlig” til “krenkende”, fra legitimitet til fravær av legitimitet. Dette gjelder spørsmål angående innvandrere, miljøvern, generasjonsrelasjoner, kjønnsroller, kjønnsrelasjoner osv. Listen er lang, og det er de “betente” spørsmålene som er kampens felt.

Og det finnes ingen lettvinde svar. Det er fordi ord og begreper ofte har motsatt betydning ettersom hvilken kontekst de er brukt i, stolthet, ære, eller verdighet. For å belyse dette, vil jeg gjerne invitere leseren til å reflektere over hvordan dette kapitlet hadde blitt om det var skrevet av en Slobodan Milošević—vi må ikke glemme at han ble folkevalgt (*demos* i ordet demokrati betyr “folk”). Han ville ha forsvart bruk av ydmykelse som legitim motstand mot forsøk på å ydmyke Serbia. En Hitler ville ha gjort det samme. Begge opererte i en kultur av ære. De hadde befolkningen bak seg når nasjonal ære skulle forsvares mot forsøk på å vanære den. De var begge mestre i en propaganda som sammensmeltet alt som het frustrasjon, misunnelse, eller personlige følelser av ydmykelse blant befolkningen til en større narrativ av nasjonal ydmykelse. Serbia og Hitlers Tyskland følte begge at de sto alene mot resten av verden - offermetaforer ble ofte brukt. Hitler ville “helbrede” verden ved å la hans “arier” lede den, og siden han så for seg at jødene planla å dominere verden, måtte de dø. Begge, tyskere og serbere, måtte imidlertid lære at verdighet går tapt, menneskelig integritet blir krenket på det mest grusomme og hele

kontinenter kan bli ødelagt når man prøver å forsvare sin ære mot ydmykelse med vold. Det er derfor det finnes tyskere og serbere som føler seg ydmyket av sin egen historie.

Dette kapitlet kunne også ha blitt skrevet av en forsker ved et fredsforskningsinstitutt som studerer “rettferdig krig”³⁶ og prøver å definere når det er riktig og bra for et demokrati å bruke ydmykelse som siste virkemiddel for å stanse enda verre forferdeligheter. Krig har alltid en ydmykende virkning på de som blir rammet av den. Tyskland og Hitler blir ofte dratt inn når rettferdig krig blir diskutert. De allierte ydmyket Tyskland, tvang Tyskland på knærne, for å tvinge tyskere til å gi avkall på arroganse og bli ydmyke. Etterpå skulle Marshallplanen innlemme Tyskland i den europeiske familien som respektert medlem, blant annet for å unngå at en ydmyket Tyskland ville begynne en tredje verdenskrig. Dette var en strategi av ydmykelse etterfulgt av respekt for å oppheve den ødeleggende siden av nedverdiggelse. Analogt bruker mange forkjempere for menneskerettigheter *shaming* som nyttig verktøy for å få næringslivet eller regjeringer til å stå ved sine egne løfter angående menneskerettigheter og naturvern. Også her blir skam påført – noe som kan virke ydmykende – for å få arroganse omgjort til ydmykhet.

Dette kapitlet kunne videre ha blitt skrevet av en forkjemper for fred og menneskerettigheter med en personlig biografi av ydmykelse. Personlige erfaringer fra ydmykelse gir ofte opphav til en evne til å føle dyp empati og medfølelse med lidelsene de ydmykede i verden er offer for. I dette tilfellet kunne kapitlet ha begynt med en lang liste av overgrep i hele verden, men også i Norden, overgrep mot barn, overgrep mot kvinner og mot de fattige. Statistikkene er lange og grusomme. Etterpå ville kapitlet ha informert leseren om hvor ødeleggende ydmykende overgrep kan være: Misbrukte barn blir psykisk ødelagte, mobbeofrene blir sykemeldt, de fattige mister handlekraft og tiltaksløst. Kapitlet ville ha vært en intens beskrivelse av lidelsene som oppstår når mennesker blir ydmyket og deres verdighet krenket, for å få leseren til å åpne øynene og bli rystet. Å føle seg trist, sint, oppbrakt, rasende og rystet er det første som skjer når man blir konfrontert med undertrykkelse og forstår at dette langt fra er noen velfortjent skjebne men tvert imot høyst urettferdig. En forfatter i denne sinnstilstanden ville ha invitert lesere til å delta i skribentens dyptføyte rystelse og sinne.

Til tross for at stadiet av rystelse og sinne er viktig, håper jeg at lesere av denne boken om folkemord har kommet over dette stadiet og ikke lenger kun vil leve ut følelser av rystelse over

³⁶ Se f. eks. Reichberg, Greg (2001). ‘Rettferdig krig eller evig fred?’, *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 17 (2), s. 196-220.

verdens krenkelser. Spørsmålet som leserne stiller er kanskje “hva gjør vi nå?” Rystelse kan lett føre til en farlig og selvgod polarisering hvor vi på den ene siden er de “gode” som er rystet, og på den andre siden har de “onde” som påfører krenkelser på verden.³⁷ Vi kommer lett inn i en “krigssituasjon” hvor det å være rystet og se mørkt på verden er inngangsbilletten til å bli medlem i gruppen av de “gode”.

Mange av mine afrikanske venner føler at det er en dobbel ydmykelse for dem å møte forkjempere fra den rike verden som tror at en felles opplevelse av rystelse og oppbrakthet er alt som trengs. Mange afrikanere føler at vestlige hjelpere noen ganger misbruker afrikansk lidelse for å tilfredsstille sine egne behov for å være rystet, noe som ikke fører til annet enn selvgodhet for hjelperne selv. Psykologer vet at man kan bli hengende i rystelse. Og enda verre, man kan gjenta traumer i stedet for å forlate dem. Spesielt de av oss som ble krenket som barn er rammet. Barn har en tendens til å tro at alt som hender dem er deres egen skyld, og ut fra denne uheldige feiltolkningen kan det skje at de oppsøker overgripere resten av livet og kommer dermed aldri ut av problemet. Dette er en felle vi må unngå, spesielt når det gjelder verdenssamfunnet. Det er ikke nok å være rystet og samle eksempler bare for å kunne fortsette med å være det. Det som trengs er en konstruktiv strategi for å forandre situasjonen til det bedre.

Mandela kunne ha skrevet dette kapitlet. Mandela kom ut av fengselet etter 27 år, og noen av hans voktere hadde blitt hans personlige venner. For meg ser dette ut til å være målet vi må strebe etter. Ikke å fordele merkelapper og utestenge overgripere, men vinne dem over til en bedre verden. Det som trengs for en slik strategi, er ydmykhet og ikke hovmod. Vi bør være ydmyke overfor våre begrensninger, og forsiktige med å stemple andre som “onde”. Hvem vet, kanskje vi blir sett på som “onde” av fremtidige generasjoner.

En antropologiprofessor ved Long Island University i New York fortalte meg at forbausende mange av hennes unge studenter har blitt vegetarianere i det siste. Kanskje vi som spiser dyr blir sett på som barbariske umennesker om noen hundre år? Det var ikke lenger tilbake enn på 1800-tallet at befolkningen i Paris brente katter for underholdningens skyld. Er det å spise dyr så mye “bedre”? Jeg vil ikke innlede noen diskusjon om dette her men henviser bare til ett av de områdene hvor magefølelser for “riktig” og “galt” er i bevegelse og sterke reaksjoner er knyttet til den usikkerheten som er forbundet med slike holdningsendringer. Vi tar alle del i et

³⁷ Se f. eks. Ignatieff, Michael & Gutman, Amy (2001). *Human Rights as Politics and Idolatry*. Princeton: Princeton University Press.

historisk paradigmeskifte som berører alle aspekter i våre liv og som også former demokratiets ansikt.

Man kan være pessimistisk når man ser at verden er full av brudd på menneskerettighetene, full av overgrep, krenkelser og ydmykkelser, og at det er svært vanskelig å skape demokratiske strukturer på internasjonalt nivå, og fylle de med autentisk liv, i usikre tider som frister oss til å trekke oss tilbake i hver vår fremmedfiendtlige festning. Men man kan også være optimistisk. Man kan si at vi lever i en tid av en utrolig revolusjon, en revolusjon som tilsier at vi oppfatter ydmykelse som krenkende og på ingen måte gunstig. Det er ikke så rart at verden ser mørk ut når man omdefinierer tidligere legitim atferd til krenkelse. Mitt budskap er at denne omdefineringen skaper nye følelser, nemlig følelser av ydmykelse som er knyttet til krenket verdighet og som derfor er uhyre sterke. Følelser av ydmykelse kan føre til sinne og rystelse. Og rystelse, så viktig det er, må ikke tåkelegge for konstruktive strategier for forandring. Rystelse kan føre til selvgod opphøyelse som snarere hindrer konstruktiv forandring enn å fremme den. Rystelse må brukes til å gi kraft til bevisstgjøring og ydmykhet, dette lærer vi av Paulo Freire.³⁸ Jeg tror at det blir lettere å være ydmyk når man forstår at vi alle er del av en historisk prosess, og at den siste revolusjonen som vi tar del i er en vanskelig overgang for alle. Det som er vanskeligst er å vise respekt og aktelse også i situasjoner av overgrep, som Mandela har gjort ved å få sine voktere til å bli sine venner.

Som sagt er det to prosesser som kjennetegner våre dager: globalisering og det jeg kaller egalisering. “Krigen mot terror” som vi er vitne til i disse dager, kan hjelpe oss til å forstå at vi lever i én verden, i én global landsby, og ikke i flere atskilte enheter. Norge og Norden vet mye om egalitet, og på samme tid finnes det en tradisjon av global aktivitet helt fra vikingtiden. Derfor er Norge i en god posisjon til å ta idéen med en global landsby i egalitetens ånd på alvor og bidra til å skape demokratiske strukturer på et globalt nivå. I 1993 kom jeg tilbake til Europa etter å ha vært i Egypt i syv år. Da inviterte jeg en hel by, Hamburg, med 1,5 millioner innbyggere, til å sette seg ned og reflektere rundt temaet “globalt ansvar”. Mitt budskap i alle mediekanalene var at hver eneste person kan bidra. Omtrent 20 000 mennesker kom, cirka 4000 hadde forberedt taler, brev, konsepter, tegninger, og mange andre objekter som de utstilte i parken rundt innsjøen i midten av byen en lørdagskveld sommeren 1993. Kanskje et slikt

³⁸ Freire, Paulo (1968). *Educação e conscientização: extencionismo rural*. Cuernavaca, México: CIDOC/Cuaderno, no. 25. Freire, Paulo (1973). *Education for Critical Consciousness*. New York: Continuum, 1973.

initiativ kunne gjentas i flere byer og skape grobunn for et universelt ansvar for demokratiske strukturer, lokalt og globalt?